

Söyleşi- Prof. Dr. Gözaydın: Diyanet İşleri toplumsal dönüşümün merkezinde

Prof. Dr. İştar Gözaydın, “Devlet tek aktör ve bunun temsili de cumhurbaşkanında. Her şeye eşit mesafede olan bir yapıdan artık bahsedemiyoruz” diyor.

Yasemin Akyol Başar’ın İştar Gözaydın’la 12 Eylül 2020’de yayınlanan söyleşisi:

<http://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/230705-prof-dr-gozaydin-diyanet-isleri-toplumsal-donusumun-merkezinde>

Prof. Dr. İştar Gözaydın, “Devlet tek aktör ve bunun temsili de cumhurbaşkanında. Her şeye eşit mesafede olan bir yapıdan artık bahsedemiyoruz” diyor.

Geçmişten bu yana en önemli kurumlardan biri olan Diyanet İşleri Başkanlığı, son günlerde hem yaptığı açıklamalarla hem de genişletilen faaliyet alanları ve artırılan kadrolarıyla sıklıkla gündeme geliyor.

Diyanet, 2010’da yapılan düzenleme ile genel müdürlükten müsteşarlık seviyesine çıkarıldı. Merkez ve taşra teşkilatlarındaki kadrosu genişletildikçe son 10 yıl içinde bütçesi belirgin şekilde arttı.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın tarihsel gelişimi, misyonunu ve AKP İktidarı için ne ifade ettiğini "Diyanet: Türkiye Cumhuriyetinde Dinin Tanzimi" kitabının yazarı Prof. İştar Gözaydın ile konuştuk.

Prof. Dr. Gözaydın Diyanet’in önemli bir devlet aygıtına dönüştüğünü, siyasal iktidarla aynı çıkar noktasında birleştiğini vurguladı, “1930’larda da bugün de ‘ideolojik bir aygıt’ olarak toplumsal dönüşümün merkezinde bulunuyor.” dedi.

"Yüksek yetkilerle donanmış önemli bir devlet aygıtı"

Osmanlı- Cumhuriyet Modernleşmesi’nin en önemli kurumlarından biri olan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kuruluş amacı neydi?

Diyanet İşleri Başkanlığı, 29 Ekim 1923’te, yani Cumhuriyet’in ilanından 5 ay sonra, 3 Mart 1924 yılında kuruluyor. Malum, Türkiye Cumhuriyeti, 19. ve 20. yüzyıllarda döneminin birçok başka devleti gibi bir ‘modernite projesi’ olarak inşa ediliyor. Bu çerçevede değerlendirdiğimizde din, devlet iktidarının rakibi olarak karşısına çıkıyor.

Tarihe baktığımızda bazı devletlerin, din ile aralarına bir mesafe koymayı, bazılarının ise dini kontrol altına almayı tercih ettiğini görüyoruz. Her ülkenin kendi siyasal kültürüne, siyasal tarihine göre değişen uygulamalar var. Bu noktada da iki kavrama dikkat etmemiz lazım.

Nedir o kavramlar?

Laiklik ve sekülerlik. Bu iki kavram Türkiye’de birbirinin aynısı gibi kullanılıyor ancak tamamen farklılar. Laiklik, referansınızın ne olduğu ile alakalı. Kimileri referansının dini olmasını, kimileri ise modernitenin getirdiği çerçeve ile daha rasyonel olmasını tercih eder. Seküler sistemde devlet dini kontrol altında tutmaz.

Özgürlükleri sağlama bakımından dinle ilgilenir. Arka planında Anglo- Amerikan sistemi barındırır. Bunu daha iyi anlamak için ilk modern devlet olan ABD'nin kuruluş sürecine bakmamız gerekli. Amerikan Anayasası yazılırken çok açık ifadelerle; "İnsanların ibadet özgürlüğünün sağlanması için her türlü imkân sağlanacaktır ve devlet olumlu veya olumsuz şekilde dini etkileyecek şekilde tutum alamaz" hükmü konur.

Öte yandan, ABD'yi, Avrupa'dan kaçan dini gurupların kurduğunu göz önüne aldığımızda, çok muhafazakar bir yanı olduğunu da altını çizmemiz gerekiyor.

Avrupa ile karşılaştığımızda, yani modernite sürecine sonradan katılan diğer devletlerle kıyasladığımızda, hepsinin aynı siyasi bagaja sahip olmadıklarını görürüz. Aynı dönem Avrupa'sına baktığımızda çok kuvvetli bir Katolik Kilisesi görüyoruz. Dolayısıyla, örneğin Fransa Devleti kurulurken, kilise kontrol altına alınıyor. Türkiye ve Fransa'nın ortak noktası bu. İki devlette de kurucuların niyeti dini kontrol etmek.

Yani Türkiye'de de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluş amacı, dini kontrol altına almak...

Evet. Siyasal üst yapıda yer alan, kamu hizmetini doğrudan sunacak yapı olarak değil ama Başbakanlığa bağlı olarak kurulan bir idari birim. Böyle bir yapı, Bizans'ta da, Osmanlı'da var.

"Süreklilik var"

Tarihsel bir süreklilik mi var?

Bizans'a baktığımızda dünyevi iktidarın, dini kurumları kontrol ettiğini görüyoruz. Osmanlı'ya bakarsak da 'Şeyhülislam' var. Şeyhülislam'ı, Sultan atayabiliyor ya da azledabiliyor. Bir iktidar, başka bir iktidarı yerinden alabiliyorsa, hiyerarşik olarak üstündedir. Türkiye Cumhuriyeti'nde de bu devam ediyor. Dolayısıyla evet, süreklilik var. Bir süreklilik de Türkiye Cumhuriyeti'nin, Osmanlı gibi her zaman 'Sünni İslam' anlayışını desteklemesi.

Peki günümüze geldiğimizde, aynı süreklilik AKP öncesi ve sonrasında da var mı?

Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli ideolojik araçlarından bir tanesi. Ordu ne kadar önemliyse, Diyanet İşleri de o kadar önemli. Dolayısıyla 2002 öncesi ve sonrasını ayırt ederek bakmamız lazım.

AKP iktidarından önce yani 2002'ye kadar Diyanet İşleri Başkanlığı, yine belli bir din anlayışını savunarak toplum mühendisliği yapmak ve kitleleri kontrol altına almak için kullanılıyordu. Cuma hutbeleri, bunu sağlamak için kullanılan ideolojik araçlardan bir tanesiydi. Althusserci anlamda 'devletin ideolojik aygıtlarının en önemlilerinden biri'ydi yani.

Peki 2002 AKP iktidarı ile birlikte ne değişti?

AKP ile birlikte de aynı şekilde kullanıldı ve hala kullanılıyor ancak bu kez AKP'nin tabanı olan gruplar için Diyanet daha güçlü olmaya başladı.

2010 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile protokoller imzalandı. Neden yetki alanı bu kadar genişletildi?

AKP, erken cumhuriyet döneminde, yani 1930'ların tek partili döneminde uygulanan 'kendi doğruları çerçevesinde toplum ve devlet yaratma' çabasından farklı bir şey yapmıyor. Yöntem aynı ancak bu kez içerik farklı.

Çünkü bu kez farklı bir toplum kabulü var. AKP, giderek otoriterleşmesinin yanında, Diyanet ile birlikte, 'yeni toplum yapılanması' üzerindeki hayallerini gerçekleştirilmeye yönelik adımlar da atıyor. Mesela, Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın adı değiştiriliyor ve "kadın" kaldırılıyor ya da Diyanet'in etki alanı daha sosyal görevlerle donatılıyor.

"AKP'nin toplumsal projesinin toplumsal karşılığı azaldı"

AKP'nin "Yeni Toplum Projesi" tutuyor mu peki?

Retorikte dini öğeler söylemlerde çok yer bulsa da, toplumsal karşılığı gittikçe azaldı. Artık toplum için ikna edici değil. Bu yüzden de mevcut durumu sürdürmek ve tabanı ikna etmek için sık sık milliyetçi öğelerin kullanıldığına şahit oluyoruz.

Hükümetin kürtaj, yapay dölleme, sezaryen ya da "her aileye en az üç çocuk" gibi açıklamaları var. 15 Temmuz Darbe Girişimi sırasında camilerden sela verildi. Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş, Cuma hutbesinde, eşcinsel ilişkileri lanetledi, nesli çürüttüğünü söyledi. Ancak, Diyanet İşleri Başkanlığı anayasal ve bürokratik bir kurum öte yandan da Cumhurbaşkanlığına bağlı. Dolayısıyla, dine bağlı olarak konuşurken aslında anayasal kurum olarak da konuşuyor. Laik hukuk çerçevesinden nasıl değerlendirmemiz lazım?

Artık karşı çıkılacak şey tüm bunların da ötesinde. Eskisi gibi, Diyanet İşleri bağlamında sorun var deyip, sadece onu eleştiremiyoruz. O dönem çoktan geçti. Çünkü her şey değişti/değiştirildi ve cumhurbaşkanlığının uydusu olan yeni bir sistem kuruldu.

Biz bunu daha değil hazmetmek, kabul bile edemedik. Her şeyin cumhurbaşkanı üzerinden kurgulandığı tek adam sistemi içindeyiz. En önemli şey, demokratik devlet dediğimiz yapının tarafsız olmasıydı. Artık devlet tek aktör ve bunun temsili de cumhurbaşkanında. Her şeye eşit mesafede olan bir yapıdan artık bahsedemiyoruz.